

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 29.11.19

Dette dokumentets nettadresse (URL) er:

https://www.litteraturogmedieleksikon.no/cm4all/uproc.php/0/litteraer_skandale.pdf

Litterær skandale

En skandale er en hendelse som er svært oppsiktsvekkende på en negativ måte. Litterære skandaler innebærer negativ oppsikt rundt bøker og forfattere, men dette er oppmerksomhet som kan føre til stort salg av bøkene. Bøkene kan bryte tabuer, avsløre svært private eller intime hendelser som faktisk har funnet sted, sverte autoritetspersoner, angripe sentrale nasjonale institusjoner osv. Det kan være litterære forfalskninger og annen uetisk oppførsel av forfattere. Det kan være intenderte, iscenesatte offentlige provokasjoner, og annet. En forfatter kan håpe at han lager skandale, for oppskaking, berømmelse og inntekter henger sammen. Skandalebøker får medieoppmerksomhet, diskuteres i offentligheten, og kan bli bestselgere og oversatt til andre språk.

Litterære skandaler kan gi innsyn i mekanismer på det litterære feltet, f.eks. ved å avsløre personlige rivaliseringer og erobring av nytt litterært territorium (eller forsøk på å forsvare eller utvide et slikt territorium) (Plachta 2008 s. 42-43). En skandale kan fungere som en “spill-innsats” for å posisjonere seg på det litterære feltet og forbedre sin posisjon i spillet om makt og innflytelse (Neuhaus og Holzner 2007 s. 45). “Generelt gir litteraturskandaler tydelige beskjeder om betingelsene som hersker på det litterære feltet, og analyse av skandalene kan gi innsikter i forholdet mellom litteratur og andre samfunnsområder [...] Mens skandaler i politikken ofte koster de skandaliserte deres karriere, kommer kunstsandaler vanligvis ikke ubeleilig for kunstnerne. I mange tilfeller blir de ikke unngått, men bevisst tatt med på kjøpet eller sågar provosert fram. Slik synes det også å være innen litteraturen: Moderne forfattere viser fram vesentlige trekk ved sine ambisjoner gjennom framprovosert opphisselse, offentlig ytret skepsis til samfunnsinstitusjoner, overraskelser gjennom nye estetiske former og oppfordring til debatt. I tillegg sørger skandaler ofte for økt oppmerksomhet og dermed mer publikum og høyere opplag. [...] Kan skandalisering oppfattes som en spesielt upassende eller en dyktig måte for forfatteren å iscenesette seg selv på?” (Andrea Bartl og Martin Kraus i <https://blogs.fau.de/gsfau/files/2012/09/CFP-Skandal-autoren.pdf>; lesedato 09.05.19)

Skandaler kan oppfattes som en slags “offentlige forhandlinger om grense-dragninger”, om hva som skal anses for å være normalt i et samfunn og hva som

skal være tabu eller juridisk forbudt (Neuhaus og Holzner 2007 s. 708). En forfatter som gjennom et verk lager skandale, representerer en kulturelt problematisk oppførsel eller måte å ytre seg på (Neuhaus og Holzner 2007 s. 708).

En skandale kan være enten ufrivillig eller bevisst provokasjon fra forfatteren eller forlaget. Skandalen kan være et resultat av en kalkulert strategi, som en del av en forfatters “selvscenesettelse og -stilisering” (Joch, Mix m.fl. 2009 s. 37).

Skandalen kan fungere som et “markedsføringsinstrument” (Neuhaus og Holzner 2007 s. 54). En litterær skandale kan også ha en lang rekke andre funksjoner. Manfred Schmitz nevner: stigmatiseringsfunksjon, syndebukkkfunksjon, kontrollfunksjon, signalfunksjon, normforsterkningsfunksjon, mobiliseringsfunksjon, protestfunksjon og herske-funksjon (gjengitt fra Neuhaus og Holzner 2007 s. 232).

Noen diktere har “selvskandalisering” som bevisst strategi for å vekke publikumsinteresse og øke salgsvolumet (Neuhaus og Holzner 2007 s. 575). Publikums ergrelse og nysgjerrighet fører til oppslag i mediene og økt salg (skandalesuksess). Men det er ifølge Volker Ladenthin to motkrefter til litterære skandaler, dvs. som hindrer at det blir skandale: lesernes manglende sensitivitet/forståelse (de hisser seg ikke opp fordi de ikke skjønner sammenhengene) og repressiv toleranse (leserne godtar avvik uten å bli sjokkert) (i Neuhaus og Holzner 2007 s. 24).

Ulike personer vil oppfatte svært forskjellig hva som er en skandale og hvorfor, fordi det er relativt hva som er tabubrytende, dekadent, “sykt” og skandaløst. Og det som er skandaløst i sin samtid, kan bli oppfattet som banebrytende, innovativt og visjonært senere, slik det ofte har vært tilfelle med avantgardekunst. Det har vært en slags “konstant” innen avantgarderetninger (f.eks. dadaismen og surrealismen) at de stiller spørsmål ved det grunnleggende i kunst og samfunn, og at de provoserer og irriterer. Noen ganger er det provokasjon for provokasjonens skyld, altså beregnet skandale.

Under en skandale vekkes det følelser – irritasjon, raseri, aggresjon – som gir rasjonell argumentasjon liten plass (Neuhaus og Holzner 2007 s. 708). Men skandaler byr også på muligheter til å bearbeide irritasjoner (Neuhaus og Holzner 2007 s. 45). Lesere kan reflektere over hvorfor de er opprørt, hva irritasjonen indikerer om deres normer. Offentlige debatter kan påvirke normene, og kanskje kommer det noe progressivt ut av en skandale.

Noen forfattere har en stor “angrepsflate” rundt seg selv der både litteraturen og livsførselen virker provoserende. “Allen Ginsberg called the group most frequently considered Beats – himself, Kerouac, Burroughs, Cassady – ‘the libertine circle’. He wrote this after the murder of David Kammerer by Lucian Carr, the first major scandal to rock the Beats. The Beats were frequently tied to scandal. They were famous literary types who indulged in hedonistic and alternative lifestyles, consuming drink and drugs, having sex and listening to dangerous music. They were the libertines of their time, in the public eye and painfully misunderstood by

their contemporaries.” (<http://www.beatdom.com/modern-beat-pete-doherty/>; lesedato 10.05.16)

“Scandal as a literary phenomenon appeared long ago. As it’s noted in the book “Semiotics of the scandal” “It is born with the literature and is an indispensable companion, almost a basic component” (Penskaya 2008). Noteworthy is the fact that, until recently, this category was considered only from the point of view of branches of psychology, although there are different kinds of scandal: political, everyday, literary. Therefore, valuable observations are contained in the collection of scientific articles in “Semiotics of scandal”, where it’s presented differently: analyzed as a literary category. [...] this category in the Russian literature began to carry out an essential function at the end of the XX century, but in the XIX century it was not the case. It is connected with the fact that the main interest to the phenomenon of the literary scandal appears in 1870-1890 as the basis of all the aesthetics of literary trends [...] which became a kind of means of PR, self-promotion and had an influence on the success. So, if in the beginning of the XIX century, the term “PR” was not used, and the title “rowdy” was treated very negatively, by the end of the century, the situation changes dramatically. [...] Shocking in the literature draws critics’, writers’ and readers’ attention, it is the most effective way to become recognizable” (G.N. Bozhkova og N.N. Shabalina Kazan i http://kpfu.ru/staff_files/F677049011/NN.Shabalina_.GN.Bozhkova.pdf; lesedato 12.12.16).

Noen sjangrer og kunstarter utløser oftere skandaler enn andre, fordi de når fram til flere mennesker og er mer markante i mediene. Et skuespill har større potensial til å oppfattes som en skandale enn et dikt. Men skandalen trenger ikke å skyldes temaet i skuespillet, som dette eksempelet viser: “I 1913 var det gateslagsmål og ramponering gjennom flere dager fordi Jeppe på Bjerget [en komedie av Ludvig Holberg] ble satt opp på landsmål. Teaterslaget i 1913. Sjette oktober 1913 åpnet Det Norske Teatret i Oslo med brask og bram. Det “spesielle” med teateret var, og er fortsatt, at all dramatisk spilles på nynorsk og dialekt, noe som ikke falt i god jord blant riksmåls-ungdommer på denne tiden. Det var nettopp blitt bestemt at alle gymnasiaster også måtte opp i sidemålseksamen, noe som for de aller fleste betød et landsmål de ikke hadde kjennskap til fra tidligere. [...] De ble spesielt provosert av at det på plakaten sto at forestillingene Jeppe på Bjerget var oversatt til “norsk” [fra dansk], og ikke “landsmål”. [...] En gjeng gymnasiaster satt på galleriet og blåste i leketrompeter. Nynorsktilhengerne klarte ikke holde seg, og gjøv løs på de pipende ungdommene. Stoler og benker ble revet opp, og restene ble brukt som slagvåpen” (<https://www.nrk.no/kultur/da-nynorsk-ble-blodig-alvor-1.11497237>; lesedato 04.06.19).

Skuespillet *Guds grønne enger* ble i 1933 oppfattet som en stor norsk teater-skandale. Oppsetningen var basert på et drama av amerikaneren Marc Connelly (*The Green Pastures*, som fikk The Pulitzer Prize for Drama i 1930). Kristenfolket og Stortinget presset fram at oppsetningen ble stanset. “I teorien er du fortsatt

kriminell om du morer deg på bekostning av kristne eller andre religiøse grupper. Men støvet ligger tykt over straffelovens paragraf 142, blasfemiparagrafen, som retter seg mot “Den som i ord eller handling offentlig forhåner eller på en krenkende eller sårende måte viser ringeakt for nogen trosbekjennelse hvis utøvelse her i riket er tillatt.” [...] Gud Fader selv framstilles på scenen, og det som en “lubben neger”.” (<https://www.klassekampen.no/9208/article/item/null/-dette-er-kulturelt-selvmord>; lesedato 23.05.19)

“I efteråret 1932 udgav en hidtil ukendt debutant romanen *Rejse til nattens ende*. Timingen var perfekt – juryen bag l’Académie Goncourt, Frankrigs mest prestigefulde litteraturpris, mødtes kort tid efter udgivelsen og diskuterede, hvem der skulle modtage årets pris og de dertilhørende 500.000 franc. Flere af jurymedlemmerne havde modtaget et brev, hvori en Louis Destouches præsenterede sig som forfatteren bag *Rejse til nattens ende*: “Jeg er læge i en kommunal lægeklinik, det er én metier blandt tyve andre, født i 1894 i Courbevoie Seine – militærmedalje, en smule invalid – 38 år gammel.” Over for sine nærmeste garderede han sig mod et nederlag. Han kunne ikke vinde, bogen var “for anarkistisk”. Men i brevene til Goncourt-medlemmerne præsenterede han sig som værdig kandidat til prisen, og to af jurymedlemmerne, forfatterne Lucien Descaves og Léon Daudet (som hjalp Proust med at vinde samme pris), var enige med ham – *her har vi årets vinder*. I slutningen af november fik de ved et forberedende møde overbevist resten af juryen, og den 7. december 1932 blev der afgivet stemmer over en frokost. Vinderen af Goncourt-prisen 1932 blev...

... *Les Loups!* Af Guy Mazeline!

Descaves smed sin serviet på bordet og forlod selskabet i vrede. Til stor medieopstandelse. Forfatteren bag *Rejse til nattens ende*, der gik under pseudonymet Céline, forvandlede sig med ét fra anonym læge til sensationens hovedperson og blev opsøgt af journalister i sin lægeklinik. Drømmen om anonymitet brast, og efter mindre end tre måneder som publiceret forfatter, blev Célines navn synonymt med *skandale*.” (Mads Kjeldgaard i <http://atlasmag.dk/kultur/b%C3%B8ger/rejse-til-hadets-ende>; lesedato 03.05.17) Skandaler fulgte Céline, særlig da han viste seg å være en ekstrem antisemitt og nazi-sympatisør.

Agnar Mykles roman *Sangen om den røde rubin* (1957) ble oppfattet som en pornografisk nøkkelroman, og forfatteren ble stilt for retten. Romanen ble først dømt som “utuktig” på grunn av de erotiske skildringene, men senere ble dommen opphevet. Jens Bjørneboes *Uten en tråd* (1967) er langt mer éntydig en pornografisk roman. Den ble utgitt anonymt. Da Bjørneboe senere ble spurt om hvorfor han hadde skrevet denne boka, svarte han: “Det er [Kjell] Bondeviks skyld. Da jeg leste i avisen at de borgerlige partier hadde gitt Bondevik Kulturdepartementet som sandkasse, sprang jeg med et hyl av latter inn til min hustru: Nå blir det morsomt å skrive pornografi! sa jeg.”

“Bjørneboe hevdet at *Uten en tråd* ikke hadde blitt noe av, hvis ikke hadde vært for den kontroversielle utnevnelsen av Kjell Bondevik fra Kristelig Folkeparti som kulturminister i 1965. Han så dette som en grov fornærmelse mot kulturen:

“Allerede at man i borgerlige partikretser har kunnet komme på en slik tanke, vitner om en så bunnløs forakt for selve ordet “kultur”, at det må overraske og overvelde selv den mest pessimistiske borger av landet.” Å gi Bondevik embedet som kulturminister er å overlate forvaltningen av kulturen til “pietistene, avholdsfolkene og de sedelig bekymrede” [...] I dette lyset blir ønsket om å provosere plausibelt: “Satire, harsellas, ertelyst, parodi? – Ja, – det også. Det er selvfølgelig mulig at jeg rasjonaliserer dem, men jeg tror det ikke”. At Bjørneboe ikke skulle hatt dette i tankene når KrF fikk kontroll over Kulturdepartementet er usannsynlig.

Pornografiens popularitet demonstrerer at religionens og moralens makt over sinnene ikke stikker spesielt dypt. I tillegg til å handle på grunnlag av det aktuelle politiske bildet fantes det satiriske muligheter i lys forfatterens økonomiske situasjon. At en etablert forfatter må skrive pornografi for å klare seg sier noe om samfunnets kulturelle prioriteringer. I provokasjonen inngår dessuten anonymiteten som preget saken til å begynne med.” (Inge Knoff i <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/25077/DetxUnikexogxdetxUnyttige.pdf>; lesedato 04.11.19)

“Det var ein skandale som mest ikkje var til å bere for hans mor Maja då det vart kjent at son hennar hadde skrive pornoboka *Uten en tråd*. Då isolerte ho seg lenge. Ho tok boka som ei personleg fornærming, og ho kravde at Jens skulle skifte familienamn. Det kravet etterkom han ikkje.” (Herbjørn Sørebo i <http://old.dagotid.no/arkiv/2001/32/bokm/>; lesedato 04.11.19)

“Skandalen som strategi [...] Den kjente forfatteren ble med *Uten en tråd* riks-kjendis. Nevø Sven Kærup Bjørneboes skildring kan tjene som illustrasjon: “Vi opplevde det plagsomt at enhver tufs, straks han hørte etternavnet, ville forhøre seg om vårt slektskapsforhold til ham som skrev griseboken. Åpenbart det eneste de visste om forfatteren Jens Bjørneboe; de visste-noe-om-ham, og overså hans øvrige forfatterskap”. [...] Det ble ikke en arena for kun de interesserte og impliserte, men for alle som leste aviser og så nyheter på TV. [...] Denne saken var kulminasjonen av en lang sedelighetskampanje fra myndighetens side. Det hadde foregått en kamp mot usedeligheten som ikke bare hadde rammet [Henry] Miller og Mykle, men ført til en offentlig sanksjonert rapport om bladmarkedet og en offensiv moralisme som gikk helt inn i rettsvesenet. Bjørneboe forsto raskt at dette var en utmerket arena for å utfordre formyndermentaliteten som han betraktet som en truende og totalitær tendens [...] Ved å skrive pornografi fikk han ikke bare borgerskapets penger, men også den borgerlige moralismen med på lasset. Ved å angripe Bjørneboe måtte også formyndermennesket frem i lyset og redegjøre for sine motiver.” (Inge Knoff i <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/25077/DetxUnikexogxdetxUnyttige.pdf>; lesedato 04.11.19)

“Bjørneboe sa selv at ett av målene med *Uten en tråd* var å komme sin politiske korrekthet til livs. Dette hang sammen med opplæringen til utlevering som måtte til

for å få ferdig [romanen] *Frihetens øyeblikk*: “[D]et var helt nødvendig for meg å kvitte meg med ryktet som den snille Bjørneboe – barneelskeren, forsvareren av alle svake og vergeløse osv. – nu skal de få lov til å se meg hvordan jeg er, slik tenkte jeg.” Ødeleggelsen av bildet av den prektige Bjørneboe bidro som overraskelsesmoment i forholdet til publikum, media og rettsvesenet. Effekten var, ifølge Bjørneboe, at hvis boken var skadelig, så var det i så fall for sistnevnte institusjon, ikke for publikum eller ham selv. “Det skal slås fast at påtalemyndighetene aksjonerte i full frihet. Jeg tvang dem ikke til det. De bet bare på kroken. Det er således ikke jeg som har latterliggjort våre juridiske barnehavetanter – men tantene – formyndermenneskene – som i full frihet, etter fritt valg, besluttet å latterliggjøre seg selv. Jeg toer mine hender.” Politiet aksjonerte mot boken før noen visste at det var selve rettsvesenets mest høylytte fiende som hadde skrevet den. Bjørneboe mente imidlertid at ideen om “store, økonomiske sanksjoner” var personlig motivert, og at saken var “proppfull av hevngjerrighet og prestisje.” ” (Inge Knoff i https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/25077/DetxUnike_xogxdetxUnyttige.pdf; lesedato 04.11.19)

Da den østerrikske forfatteren Thomas Bernhards skuespill *Helteplassen* (1988) skulle urframføres, ble han av sine landsmenn kalt “stinkdyr”, “drittsekk”, “psykopat”, “idiot” og “rød hetser” (Joch, Mix m.fl. 2009 s. 23). Stykket handler om en gruppe etterlatte som samtaler etter at en jødisk matematikkprofessor har begått selvmord av fortvilelse over den fascistiske mentaliteten i Østerrike. Hans familie har tidligere bodd i England, men flyttet tilbake til Wien. Enken vil så fort som mulig flytte til England igjen, fordi hun daglig synes å høre skrikene fra Helteplassen, der folkemengden i 1938 begeistret feiret Hitlers inntog i byen. Bernhard protesterte gjennom skuespillet mot den østerrikske nasjonalismen og landets manglende oppgjør med nazismen, og det inneholder mange replikker som kan oppfattes som angrep på Østerrike. Bernhard var klar over sin rolle som skandaleforfatter, og at han fikk mye av sin “markedsverdi” fra denne rollen (Joch, Mix m.fl. 2009 s. 23). Han angrep kjente personer, bl.a. den tyske forbundskansleren, et verbalt angrep som ble opplevd som en stor skandale (Joch, Mix m.fl. 2009 s. 36). Provokasjon hørte til Bernhards måte å profilere seg på: “Jeg skriver for å provosere” (sitert fra Joch, Mix m.fl. 2009 s. 38).

Oliver Bentz forklarer i *Thomas Bernhard: Diktning som skandale* (2000; på tysk) hvorfor forfatteren har blitt kalt “utskjellings-virtuos” og mindre pene navn som “landsforræder”, hvorfor noen krevde at han ble landsforvist og hvorfor han i hjemlandet fikk “folkesjelen til å koke” (https://www.verlag-koenigshausen-neumann.de/product_info.php/info/p1840_Thomas-Bernhard--Dichtung-als-Skandal-Epistemata-Literaturwissenschaft--Bd--337---19-50.html; lesedato 11.12.18). Bentz viser blant annet at replikker i *Helteplassen* ble tatt ut av konteksten og uten videre oppfattet som Bernhards private synspunkter.

Den russiske forfatteren Vladimir Georgievitsj Sorokin har i flere av sine tekster brukt en “heslighetens estetikk”, og har brukt skandaler rundt seg selv som person

og sine verk som en bevisst provokasjon (Neuhaus og Holzner 2007 s. 708). På grunn av kontroversene har han blitt kalt en “poetisk seriemorder” (gjengitt fra Neuhaus og Holzner 2007 s. 715).

Den franske forfatteren Michel Houellebecq's roman *Plattform* (2001; på norsk 2002) har en rasistisk og sexistisk forteller som har fornavnet Michel, og som skjeller ut Koranen. Forfatteren gjentok de samme synspunktene på TV, og dette ledet til rettssak i 2002 (Joch og Wolf 2005 s. 187-188).

“It’s 2022, and France is living in fear. The country is roiled by mysterious troubles. Regular episodes of urban violence are deliberately obscured by the media. Everything is covered up, the public is in the dark ... and in a few months the leader of a newly created Muslim party will be elected president. On the evening of June 5, in a second general election – the first having been annulled after widespread voter fraud – Mohammed Ben Abbas handily beats Marine Le Pen with support from both socialists and the right. The next day, women abandon Western dress. Most begin wearing long cotton smocks over their trousers; encouraged by government subsidies, they leave the workplace in droves. Male unemployment drops overnight. In formerly rough neighborhoods, crime all but disappears. Universities become Islamic. Non-Muslim teachers are forced into early retirement unless they convert and submit to the new regime. This is the world imagined by Michel Houellebecq in his sixth novel, *Soumission (Submission)* [2015] [...] a book that has already created a scandal in France, even before its publication.” (<http://www.theparisreview.org/blog/2015/01/02/scare-tactics-michel-houellebecq-on-his-new-book/>; lesedato 03.05.16)

Houellebecq besøkte Louisiana kunstmuseum utenfor København i 2019, der tusener stod “i kø for å få oppleve en vandrende skandale, et geni, en mørkets og provokasjonens fyrste [...] litteraturens *enfant terrible* [...] Da Houellebecq i fjor giftet seg med den tyve år yngre kinesiske kvinnen Qianyum Lysis Li – som han møtte da hun skrev en avhandling om forfatterskapet hans – var det den tidligere førstedamen Carla Bruni som gjorde nyheten kjent for verden via Instagram. I sine få offentlige opptredener fremstår Lysis Li som noe av en kameleon. I det ene øyeblikket opptrer hun som en voksen forretningskvinne i tekkelige kjoler, i det neste poster hun nakenbilder av ektemannen og seg selv i sosiale medier. [...] en litteraturens lasaron: Mannen med så mye innhold at han har råd til å se ut som en alkoholisert uteligger. Et rykte skal ha det til at han har en stylist som styler ham *ned*, for å se så forhutlet, bister og nedbrutt ut som litteraturen hans tilsier. Som svært mye annet ved Houellebecq er det umulig å avgjøre om dette er sant. Mye tyder på at det ikke er forfatteren imot at ryet hans vokser proporsjonalt med mytene som omgir ham. Michel Houellebecq gir knapt intervjuer. Som et resultat tillegges de få uttalelsene han faktisk gir, desto mer vekt. “Islam er den dummeste religionen”, sa han i et intervju under lanseringen av *Plattform* i 2001, noe som resulterte i at han ble stilt for retten for hatefulle ytringer (og frikjent).” (Ane Farsethås i *Morgenbladet* 30. august–5. september 2019 s. 7-8)

Houellebecq har “vært kjent for bevisst å legge seg ut med feminister, med venstresiden, med religiøse, med representanter for den gode smak. Selv om mange av historiene om seksuelle overskridelser ligger noe tilbake i tid, fra gjennombruddsfasen da han i enda større grad kastet ut løsrevne provokasjoner og tilnærmelser/fornærmelser til kvinnelige journalister, har han ikke helt gitt opp utspillspolitikken – som når han tidligere i år skrev et essay der han kaller Trump den beste amerikanske presidenten noensinne. [...] Boken hans mor utga i 2008, *Den uskyldige*, der hun skriver at sønnen er en parasitt og en løgner som er villig til å gjøre hva som helst for penger, har han sjelden kommentert. [...] Det er ikke helt den samme Houellebecq som for tyve år siden lot seg avbilde i Cap d’Agde poserende med en naken kvinne på sengen. Eller ham som i teksten “Cap d’Agde 2000” skildrer hvordan han hvert år, den samme helgen i august, drar til swingersklubben “Cléopatre” og deltar i aktivitetene der. [...] provokatør-rollen” (Ane Farsethås i *Morgenbladet* 30. august–5. september 2019 s. 8-9 og 13).

Den tyske spillefilmen *De andres liv* (*Das Leben der Anderen*, 2006; regissert av Florian Henckel von Donnersmarck) handler om overvåkning i det sosialistiske Øst-Tyskland (DDR). Før filmen kom på tyske kinoer ble det publisert en bok på Suhrkamp forlag med tittelen *Das Leben der Anderen*. I tillegg til filmens dreiebok inneholder den bakgrunnsinformasjon til filmen og i et kapittel forklarer regissøren filmens idé. To sentrale skuespillere i filmen, Sebastian Koch og Ulrich Mühe, forteller om sitt engasjement under innspillingen, og historikeren Manfred Wilke setter handlingen inn i DDR-kontekst. I boka anklager Mühe sin ekskone for å ha vært en informant/tyster for Stasi, det hemmelige politiet som ledet landets overvåkning av borgerne. Hun var skuespiller og skal ha rapportert om sine kolleger. Disse anklagene vakte oppsikt og bokutgivelsen ble kalt en skandale. Mühes tidligere kone benektet å ha samarbeidet med Stasi. Representanter for forlaget Suhrkamp prøvde forgjeves å hindre at boka ble forbudt solgt (<http://www.spiegel.de/kultur/literatur/das-leben-der-anderen-gericht-stoppt-suhrkamp-buch-a-411194.html>; lesedato 26.10.18). Oppstyret rundt boka bidro til diskusjon om filmen og fungerte som reklame. Men da filmen senere kom på DVD, måtte utgivelsen stoppes på grunn av ekstramaterialet med regissørens lydspor. Donnersmarck anklaget der en politiker for samarbeid med Stasi. DVD-utgaven ble tatt av markedet, men kom så i endret versjon. Boka kom også ut på nytt, men med svarte flater der påstandene om Ulrich Mühes ekskone hadde stått.

Den engelske musikeren og dikteren Pete Doherty “needs no introduction on this side of the Atlantic. The poor bastard is notorious in a time when notoriety means front page pics for no damn reason at all. If he smokes a cigarette, it’s called a joint, and some oh-so-witty headline is plastered in red across the top of the page. Every time he’s with a girl, it’s a date; when he’s tired, he’s on crack; when he’s on holiday, it’s rehab; when he move house, he’s been kicked out. And very little attention is given to his obvious genius, save for the constant, over-the-top swooning coverage given to him” (<http://www.beatdom.com/modern-beat-pete->

doherty/; lesedato 10.05.16). Doherty har blant annet publisert *The Books of Albion: The Collected Writings of Peter Doherty* (2007).

Noen skandaler skyldes litterære forfalskninger eller falske identiteter. Det kan komme beskyldninger om eller bevis på plagiering. Et eksempel er den 18 år gamle tyskeren Helene Hegemanns roman *Axolotl Roadkill* (2010), som fikk gode kritikker og var en sensasjon etter utgivelsen, helt til det ble oppdaget at deler av teksten var skrevet av fra en annen persons blogg.

“Skandaler og sirkus har herjet i litteraturmiljøet i 2017 [...] Debatten omkring Vigdis Hjorths roman “Arv og miljø” ble et av de heftigste ordskiftene om litteratur på år og dag. Romanen ble sterkt kritikerrost, men ble også utgangspunkt for debatten om det fenomenet Aftenposten døpte “virkelighetslitteratur”. Avisa iverksatte gravejournalistikk for å bevise at boka ikke tok tilbørlig hensyn til levende og døde modeller. [...] Diskusjonen gikk høyt og heftig, men førte ikke til noen konklusjon av betydning. [...] Alle skandaler i norsk bokverden blir likevel for lommerusk å regne i forhold til den som ryster Sverige. Selveste Svenska akademien skjelver i sammenføyningene etter avsløringer om at en navngitt “kulturprofil”, som står De Aderton meget nær, er anklaget for voldtekt og seksuell trakassering, dessuten for å ha lekket navnet på nobelprisvinnere. Flere av medlemmene er dypt rystet. Saken er under etterforskning av City åklagarkammare i Stockholm.” (Fredrik Wandrup i <https://www.dagbladet.no/kultur/skandaler-og-sirkus-har-herjet-i-litteraturmiljoet-i-2017/69223976>; lesedato 09.09.19)

“Sweden’s literary elite has been thrown into disarray by allegations of sexual harassment and corruption. In the eyes of its members, there is no more important cultural institution in the world than the Swedish Academy. The members, who call themselves The Eighteen (always in capitals), are elected for life by their peers [...] And once a year, at a ceremony brilliant with jewels and formality, the permanent secretary of the academy hands out the Nobel prize in literature and all the world applauds. But this year there will be no prize and no ceremony. In November 2017, it was revealed in the Swedish press that the husband of one of the academy members had been accused of serial sexual abuse, in assaults alleged to have taken place over more than 20 years. Jean-Claude Arnault, a French photographer and cultural entrepreneur, is married to the poet and academician Katarina Frostenson. In addition to assault accusations against him, the pair are accused of misusing academy funding. Arnault has denied all accusations, and Frostenson has refused to comment. The academy is paralysed by the scandal, which was followed by a slew of resignations and expulsions. Six of The Eighteen have withdrawn from any part in its deliberations; another two were compelled to do so. The statutes say that 12 members must be present to elect any new ones, so with only 10, no important decisions can be taken and no new members elected.” (Andrew Brown i <https://www.theguardian.com/news/2018/jul/17/the-ugly-scandal-that-cancelled-the-nobel-prize-in-literature>; lesedato 02.10.19)

“Within the academy there was a spine of conservatives who were outraged by [akademiets talsmann Horace] Engdahl’s behaviour (Espmark described his former protege Engdahl’s attack on Danius [Sara Danius, lederen for akademiet] as the most shameful thing he had ever read), but they were not a majority. Four days later, at the next meeting, Danius was sacked as secretary, and announced she was leaving the academy as well. Frostenson was excluded from the academy’s meetings altogether. The departure of both the women at the centre of the row was presented as a compromise, but immediately denounced as shameful horsetrading. Three more members withdrew in solidarity with Danius. That left Engdahl in apparently full control of the situation, since he had managed to secure the votes of those members who thought that the academy’s survival was more important than its reputation in the outside world. The Engdahl faction still expected to choose a Nobel prize winner this year, but on 4 May, two days after the rump academy had announced its intention to do so, the Nobel Foundation, which pays out the money, stepped in and announced there would be no award this year. Its chairman has since said that there will be no prize money until the academy has cleared itself. By this stage, there were only 10 members left in the academy. Twelve votes are needed to elect any new members. The three who had most recently resigned offered to return, and make the body quorate, if Horace Engdahl resigned. He wouldn’t. [...] Rumours continue to swirl that the king might dissolve the academy altogether. On 12 June this year, Arnault was charged with two counts of rape. Whatever the outcome of the trial – the alleged offences took place without witnesses in 2011 – the academy’s prestige has been shattered, probably for ever. At least, that’s how it seems to outsiders.” (Andrew Brown i <https://www.theguardian.com/news/2018/jul/17/the-ugly-scandal-that-cancelled-the-nobel-prize-in-literature>; lesedato 02.10.19)

Skandalesuksess

En bok som det knytter seg skandale til, kan bli en stor salgssuksess på grunn av det “skandaløse”. Kontroversielle bøker selger ofte godt, fordi skandaler skaper spenning, og bøkene blir mer lagt merke til (Neuhaus 2009 s. 117-118). Det blir “økt fokus og oppmerksomhet på saken – noe som nær sagt uten unntak resulterer i økt salg. *Crime pays.*” (advokat Cato Schiøtz i *Morgenbladet* 9.–15. november 2007 s. 19)

På 1600-tallet var salget av engelskmannen Thomas Overburys dikt “The Wife” (1614) en litterær suksess i mange år, særlig på grunn av skandalen knyttet til drapet på Overbury. Han ble forgiftet. I “The Wife” skriver for øvrig forfatteren om at bøker bør være forbeholdt menn: “Books are a part of a man’s prerogative” (siteret fra Messerli og Chartier 2000 s. 285). “The Overbury Murder Scandal (1615-1616) [...] in September 1615, King James received information suggesting that Overbury had in fact been poisoned. Genuinely disturbed by the evidence, James authorized a thorough investigation into the circumstances of Overbury’s death. [...] the evidence had also led to the alleged architects of the murder plot, none other than the royal favourite, Robert Carr, Earl of Somerset, and his wife Frances

Howard, whose marriage late in 1613 had provoked a significant outpouring of libellous scorn [...] After many delays and complex political manoeuvrings, the Earl and Countess of Somerset were tried and convicted in late May 1616 for their parts in Overbury's death. Both were sentenced to death, but both were spared by the king, and remained prisoners in the Tower until their release early in 1622. [...] a rich array of contemporary comment on the scandal that circulated in manuscript and in print to a geographically broad and socially diverse audience, giving the Overbury affair a publicity that was to prove highly threatening to the moral authority of the court. Most of the libels take as their primary target either Robert Carr or Frances Howard, neither of whom was openly attacked in the printed pamphlets on the scandal. A few poems attack both the Somersets at once, and a few others deal with the scandal as a whole, touching briefly on some of the other alleged murderers. Another small group of poems focuses primarily on Overbury. Some of these poems circulated both scribally and as printed epitaphs published in the front material to successive editions of Overbury's poem *A Wife*, from 1616 on." (Alastair Bellany m.fl. i http://www.earlystuartlibels.net/htdocs/overbury_murder_section/H0.html; lesedato 09.05.19)

På 1700-tallet var det vanlig at bøker som ble sensurert og fordømt av myndighetene, solgte godt, og noen forfattere ønsket derfor å bli forbudt, både for å selge flere av sine bøker og få tillit i opinionen (Gilmont 2003 s. 81). Blant forfattere som på 1700-tallet – med rette eller urette – ble anklaget for å skrive skandaløse verk for å tjene desto mer penger, dvs. spekulere i skandalesuksess, var den britiske forfatteren Samuel Richardson. Etter å ha gitt ut romanen *Pamela: Or, Virtue Rewarded* (1740) skal Richardson ha drevet "covert sponsorship of a pamphlet denouncing the novel as pornography in disguise" (Keymer og Sabor 2001 s. xiv-xv i bind 1). Hintene om pornografisk innhold lokket flere lesere til boka.

Da den britiske poeten og lorden George Gordon Byrons lange dikt *The Corsair* (1814) skulle trykkes, ble det angrepet offentlig før det var til salgs, og anklagene førte til at det ble solgt 13.000 eksemplarer første dag det var til salgs (Maurois 1930 s. 307-308). Hovedpersonen i diktet er en pirat som blant annet kjemper for å befri kvinnene i et harem. Byron ble kjent som en opprører og samfunnsrefser.

Rettsaken mot franskmannen Gustave Flauberts roman *Madame Bovary* (1857) fungerte som god reklame: I løpet av to måneder ble det solgt 15.000 eksemplarer (Gengembre 1990 s. 113). Flaubert hevdet at "denne process har jag att tacka för två tredjedelar av bokens framgång" (her sitert fra Hoving 1946 s. 73).

Den franske naturalisten Émile Zolas roman *Nana* (1880) ble en skandalesuksess (Barbier 2007 s. 279). "Zola understood long before [punkmusikeren] Malcolm McLaren that scandal sells" (<http://pubs.socialistreviewindex.org.uk/isj96/birchall.htm>; lesedato 22.08.19). Om denne romanens resepsjon i Brasil skriver Leonardo Mendes: "Indeed, in the eyes of the public, Zola's reputation as licentious writer

made sense because he authored one of the international pornographic favourites of the period: *Nana*. The story of the ups and downs of the Parisian courtesan was Zola's most popular book in Brazil. It was a guarantee of realist descriptions of sexual activity and worked as a decoy for the sale of other works by the author. In May 1880, three months after it appeared in France, the Portuguese translation, in two volumes, could be bought in Brazilian bookstores for three thousand *réis* – a pricy book. Although the majority of Zola's novels could be found in Brazil, in French or in translation, *Nana* was the only one to appear alone in bookstore advertisements, in large bold letters, as proof of the book's attractiveness and importance. The publishers Félix Ferreira & Co., from Rio de Janeiro, prudently claimed “the excesses of realist language” had been edited out. Still, the risk of scandal could be measured by the translator's decision to sign the work with the pseudonym of Basílio de Brito, to protect himself, as pornographic authors do to this day.” (<https://sites.ualberta.ca/~aizen/excavatio/articles/v30/Mendes.pdf>; lesedato 22.08.19)

Den britiske forfatteren D. H. Lawrences *Lady Chatterley's Lover* (1928) førte til en rettsak på grunn av romanens erotisk innhold. Samtidig som rettsaken pågikk, stod engelskmenn i lange køer for å skaffe seg et eksemplar. Forlegger Allen Lane i Penguin vant rettsaken, og kunne glede seg over at boka solgte 3,3 millioner eksemplarer. “James Joyce called it “Lady Chatterbox's Lover”; T.S. Eliot described the novel as “sick.” The scandal of “Lady Chatterley's,” banned in England and America, is famous, yet who really remembers why: Was it because of the lover, a gamekeeper? The real scandal came from the raw Anglo-Saxon vocabulary, and erotic scenes portrayed as love that transforms.” (Joan Dupont i <https://www.nytimes.com/2006/10/26/arts/26iht-fmdupont.html>; lesedato 21.11.19)

Den franske filosofen Simone de Beauvoirs feministiske sakprosa bok *Det annet kjønn* (1949) var en skandale i manges øyne, men også en salgssuksess. “The publication of feminist masterwork *The Second Sex* was a scandal as much as a worldwide success. Simone de Beauvoir's response to Jean-Paul Sartre when he remarked that she had become a feminist while writing the book, was that she became a feminist once the book existed for other women.” (<http://hilsingermendelson.com/portfolio/le-deuxieme-sexe-simone-de-beauvoirs-manuscript-for-the-second-sex/>; lesedato 17.09.19) Beauvoir skrev åpent om kvinners seksualitet i boka. Pavekirken forbød katolikker å lese den. Verket solgte ca. 22000 eksemplarer den første uka den var på markedet.

Amerikanske Valerie Solanas' feministiske *SCUM Manifesto* (1967), der SCUM står for “Society for Cutting Up Men”, begynner slik: “Life in this society being at best an utter bore and no aspect of society being at all relevant to women, there remains to civic-minded, responsible, thrill-seeking females only to overthrow the government, eliminate the money system, institute complete automation and eliminate the male sex.” Året etter prøvde hun å drepe kunstneren Andy Warhol. “SCUM Manifesto was considered one of the most outrageous, violent and

certifiably crazy tracts when it first appeared in 1968. Valerie Solanas, the woman who shot Andy Warhol, self-published this work just before her rampage against the king of Pop Art made her a household name and resulted in her confinement to a mental institution. But for all its vitriol, it is impossible to dismiss as unhinged. [...] It's a brutal call to arms, written by a woman in a world of hurt. [...] As Solanas reminds us, revolutionary ideas don't emerge quietly from the elite stratum of a society; they often bloom from its scum." (<https://www.versobooks.com/books/2159-scum-manifesto>; lesedato 25.11.19)

Den religiøse lederen i Iran, Ayatollah Khomeini, utstedte i 1989 en fatwa (en islamsk domsavsigelse) mot den britisk-indiske forfatteren Salman Rushdies roman *The Satanic Verses* (1988). Det var denne fatwaen/forbannelsen som førte til at *Sataniske vers* ble en internasjonal bestselger (Schütz 2010 s. 404).

Den engelske vitenskapsmannen Rupert Sheldrakes bok *A New Science of Life: The Hypothesis of Formative Causation* (1981) ble en skandalesuksess: "Bannlyst bestselger. - Du var en meget anerkjent forsker, med bakgrunn fra Cambridge og Harvard, helt til du ga ut boken *A New Science of Life*. Hva skjedde? - Lederartikkelen i det vitenskapelige tidsskriftet *Nature* erklærte meg som kjetter og anbefalte at boken burde brennes. Det var som å motta en ayatollahs fatwa, som å bli lyst i bann av paven. Resultatet var at boken solgte masse, men at det ble veldig vrient å få midler til fortsatt forskning." (*A-magasinet* 16. november 2012 s. 6) Sheldrake hevder blant annet at enkeltplanter og enkeltdyr bidrar til og utnytter sin arts kollektive minne. Ifølge *Nature* var Sheldrakes bok "the best candidate for burning there has been for many years".

Knut Faldbakken har fortalt om romanen *Bryllupsreisen* (1982): "[J]eg hadde brukt min egen situasjon som utgangspunkt for handlingen. Dette var kanskje ikke noen urimelig tanke, da jeg selv nettopp hadde gjennomlevd en skilsmisse. "Bryllupsreisen" var dessuten fortalt i første person, altså en "jeg-roman", hvilket nærmest automatisk skaper identifisering mellom roman-personen og forfatteren. Anklagen var at jeg på denne måten "hengte ut" min ekskone. [...] Bok (og forfatter) ble dyktig hudflettet i et flertall artikler (og salget gikk tilsvarende strålende!)." (*Dagbladet* 26. november 2016 s. 58)

"Nå i august slippes den norske oversettelsen av Michel Houellebecqs siste roman, "Underkastelse" ("Soumission" [2015]). Den utspiller seg i et Frankrike i nær framtid, 2022, der et moderat islamsk parti kommer til makten gjennom demokratiske valg. Allerede før boka ble utgitt – samme dag som Houellebecq var på forsida av Charlie Hebdo og massakren i den samme avisens redaksjonslokaler – var den blitt demonisert og stemplet som "islamofobisk". Redaktøren i den franske avisa Liberation slo til med påstanden at utgivelsen ville "markere den historiske dagen da tankegodset fra ytterste høyre gjorde et stort comeback i seriøs fransk litteratur". Timingen var altså forferdelig. Houellebecq mistet selv en nær venn i angrepet på Charlie Hebdo, og flyktet fra offentligheten. Kombinasjonen av

tematikken og omstendighetene rundt utgivelsen er så voldsom, i alle betydninger av ordet, at den nærmest har utviklet en egen tyngdekraft. Den lå også raskt på toppen av bestselgerlistene.” (*Dagbladet* 1. august 2015 s. 3)

Se også https://www.litteraturogmedieleksikon.no/cm4all/uproc.php/0/litteraer_forfalskning.pdf

Alle artiklene og litteraturlista til hele leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>